

Školský systém, škola jako instituce a organizace, škola a její funkce, důvody vzniku školy a její úloha ve společnosti

Přednášky z pedagogiky (jaro 2019)

Tomáš Janík, Institut výzkumu školního vzdělávání PdF MU

Škola – co je...

Škola: co je to škola...?

Škola – scholé = prázdeň, tj. volnost, příležitost či možnost věnovat se vlastnímu vzdělávání.

„V intervalu 'nedělním' se setkávají svobodní příslušníci obce se skutečným poznáváním sebe, světa, s příležitostí věnovat se záležitostem vyššího řádu, které jsou cestou k emancipaci z 'aischolia', povrchního zaujetí a zaneprázdněnosti všednostmi a denním shonem“

(Waletrová et al., 2004, s. 19)

Škola

- Vznik školy, resp. výuky organizované ve školních třídách před 5 tisíci lety na území Mezopotámie a Egypta.
- Klíčový byl objev písma – psaní = složitá dovednost – nebylo snadné se ji běžně naučit, začalo se jí cíleně vyučovat.
- Výuka písma se ukázala jako účinná a efektivní – začaly se zprostředkovávat i další dovednost a znalosti.
- Škola – jedna z nejúspěšnějších institucí kulturních dějin.

Škola

- Škola je společenská instituce, jejíž tradiční funkcí je poskytovat vzdělání žákům příslušných věkových skupin v organizovaných formách podle určitých vzdělávacích programů.
- Pojetí a funkce školy se mění se změnami společenských potřeb.

(Průcha, Walterová, Mareš 2003, s. 238)

Funkce školy

Škola je místem socializace a enkulturace žáků, podporujícím jejich osobnostní a sociální rozvoj a připravující je na život osobní, pracovní a občanský.

(Průcha, Walterová, Mareš 2003, s. 238)

FUNKCE ŠKOLY

personalizační

socializační

enkulturační

PŘÍKLAD: Člověk se učí určitým hláskám svého mateřského jazyka. Učí se kombinacím hlásek do slov, učí se kombinovat slova do ‚správných‘ vět. Implicitně se učí pravidlům ohýbání slov a větné stavby, učí se morfologii a syntaxi jazyka. Ve škole musí navíc některá důležitá pravidla užívat vědomě. Časem se má naučit rozlišovat, co je dobrá a co je špatná čeština.

PŘÍKLAD: Člověk se učí používat jazyk v souladu se sociálními, zejména s morálními normami. Poznává, že určitá slova jsou neslušná a nesmějí se říkat. Dítě nemá nadávat. Učí se mluvit v určitých situacích určitou hlasitostí. Na veřejných místech nemá křičet. Osoby s respektem má dítě oslovovat určitým jazykem; s učitelem musí hovořit jinak než se spolužákem. V kruhu přátel se má hovořit jinak než při slavnostních příležitostech na veřejnosti. Existuje tedy určitý morální ‚kód‘ pro užívání jazyka.

Hranici mezi socializací a enkulturací lze stanovit pouze na základě rozdílnosti obsahů, kterým se v daném procesu učíme. Zatímco pojem ‚enkulturace‘ odkazuje k učení se veškerým kulturním obsahům, pojem ‚socializace‘ odkazuje k učení se specifické třídě kulturních obsahů – k učení se morálnímu řádu společnosti (podle Fenda 1976, s. 47 n.).

Enkulturační jako jedinečná funkce školy

Jedinečnému poslání vzdělávacích institucí je učiněno zadost teprve tehdy, když se do středu jejich zájmu postaví kulturní obsahy a kompetence včetně jejich transformací do obsahů vzdělávání člověka a když se jejich aktivity pochopí jako práce na člověku, na jeho vědění, dovednostech a jednání (Fend 2006, s. 179).

- Škola: správa a zprostředkování kulturního dědictví.
- Je jedinou relativně systematizovanou formou seznamování členů společnosti s kulturními obsahy.
- Obsahy jsou uspořádány a systematizovány do oborů – kurikulum.

„Obecnými cíli vzdělávání jsou zejména:

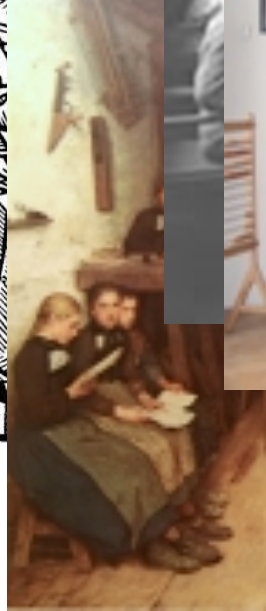
- a) rozvoj **osobnosti** člověka, který bude vybaven **poznávacími a sociálními způsobilostmi**, mravními a duchovními **hodnotami** pro osobní a občanský život, výkon povolání nebo pracovní činnosti, získávání informací a učení se v průběhu celého života,*
- b) získávání všeobecného **vzdělání** nebo všeobecného a odborného vzdělání,*
- c) pochopení a uplatňování **zásad demokracie a právního státu**, základních lidských práv a svobod spolu s odpovědností a smyslem pro sociální soudržnost,*
- d) pochopení a uplatňování **rovnosti žen a mužů** ve společnosti,*
- e) utváření **vědomí národní a státní příslušnosti a respektu** k etnické, národnostní, kulturní, jazykové a náboženské identitě každého, poznání světových a evropských kulturních hodnot a tradic, pochopení a osvojení zásad a pravidel, vycházejících z evropské integrace jako základu pro soužití v národním i mezinárodním měřítku,*
- f) získání a uplatňování **znalostí o životním prostředí a jeho ochraně**, vycházející ze zásad trvale udržitelného rozvoje a o bezpečnosti a ochraně zdraví“*

(Školský zákon č. 561/2004 Sb., s. 2).

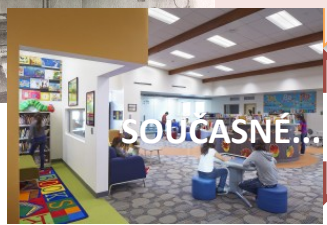
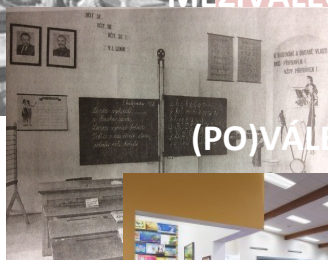
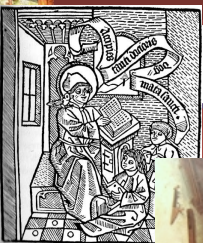
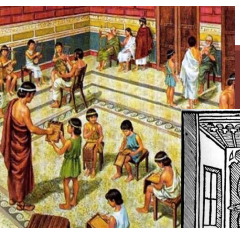
Historie

(vývoj školy)

STAROVĚK – ANTIKA

OVĚK

STAROVĚK – ANTIKA

STŘEDOVĚK

NOVOVĚK – MODERNÍ...

MEZIVÁLEČNÉ...

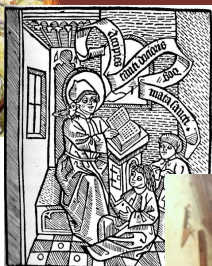
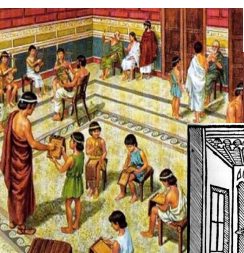
(PO)VALEČNÉ...

SOUČASNÉ...

AGRÁRNÍ
SPOLEČNOST

INDUSTRIÁLNÍ
SPOLEČNOST

INFORMAČNÍ
SPOLEČNOST

STAROVĚK – ANTIKA

STŘEDOVĚK

NOVOVĚK – MODERNÍ...

MEZIVÁLEČNÉ...

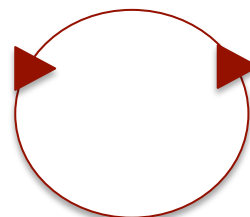
(PO)VÁLEČNÉ...

SOUCASNÉ...

Filosofie

Hospo-
dářství

Církev

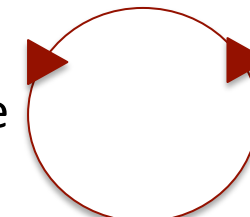

Stát

Církev

Filosofie

Stát

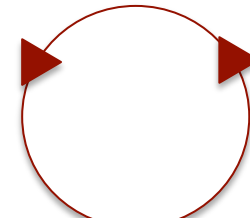

Hospodářství

Stát

Církev

Hospo-
dářství

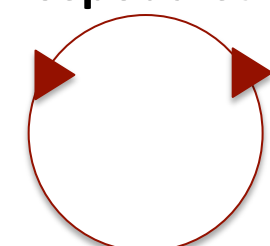

Filosofie

Hospodářství

Stát

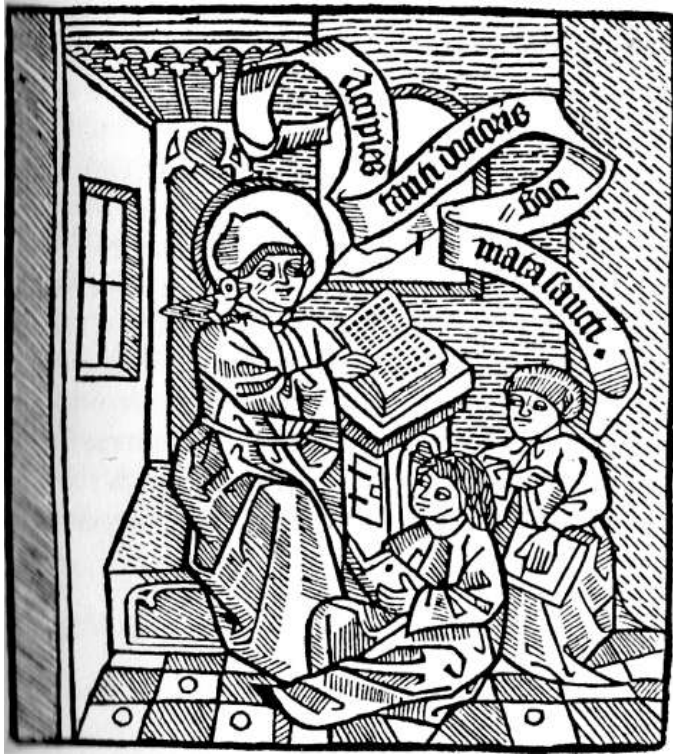
Věda
(filosofie)

Církev

- Škola dospělých – filosofování a další obory
- Sokrates, Platon, Aristoteles požadují ucelené vzdělání pro všechny svobodné občany – základ veřejného vzdělávání
- Škola pro děti svobodných občanů (vládnoucí vrstva): čtení, psaní, počítání

- Zprostředkování Písma
- Kláštery a klášterní školy – centra vzdělanosti (vzdělávání kleriků)
- Vzdělávání lidu je věcí cechů (řemesla), později i školy (Bürgerschulen) zprostředkovávající znalosti a dovednosti pro obchod – čtení, psaní, počítání
- Vznik univerzit – center vysokého učení (i profesního: kněží, lékaři, právníci – později učitelé jako učení bakaláři či magistři)

- **Oslabuje vliv církve – osvícenství – do popředí se dostává věda: člověk zkoumá, experimentuje – univerzitní výuka – např. pitvy (nejen praxe, ale i budování teorie rozborem, tj. analýzou)**
- **Fascinace přírodními vědami a jejich aplikacemi (století páry)**
- **Budování školství jako systému státem (reglementace) – důležité pro vzestup gramotnosti**
- **Školy pro děti lidu – učitel s rákoskou – škola prostředkem disciplinace – autoritativní přístupy**

Rožmitál pod Třemšínem (okr. Příbram), kresebná rekonstrukce staré patrové školy z roku 1686.

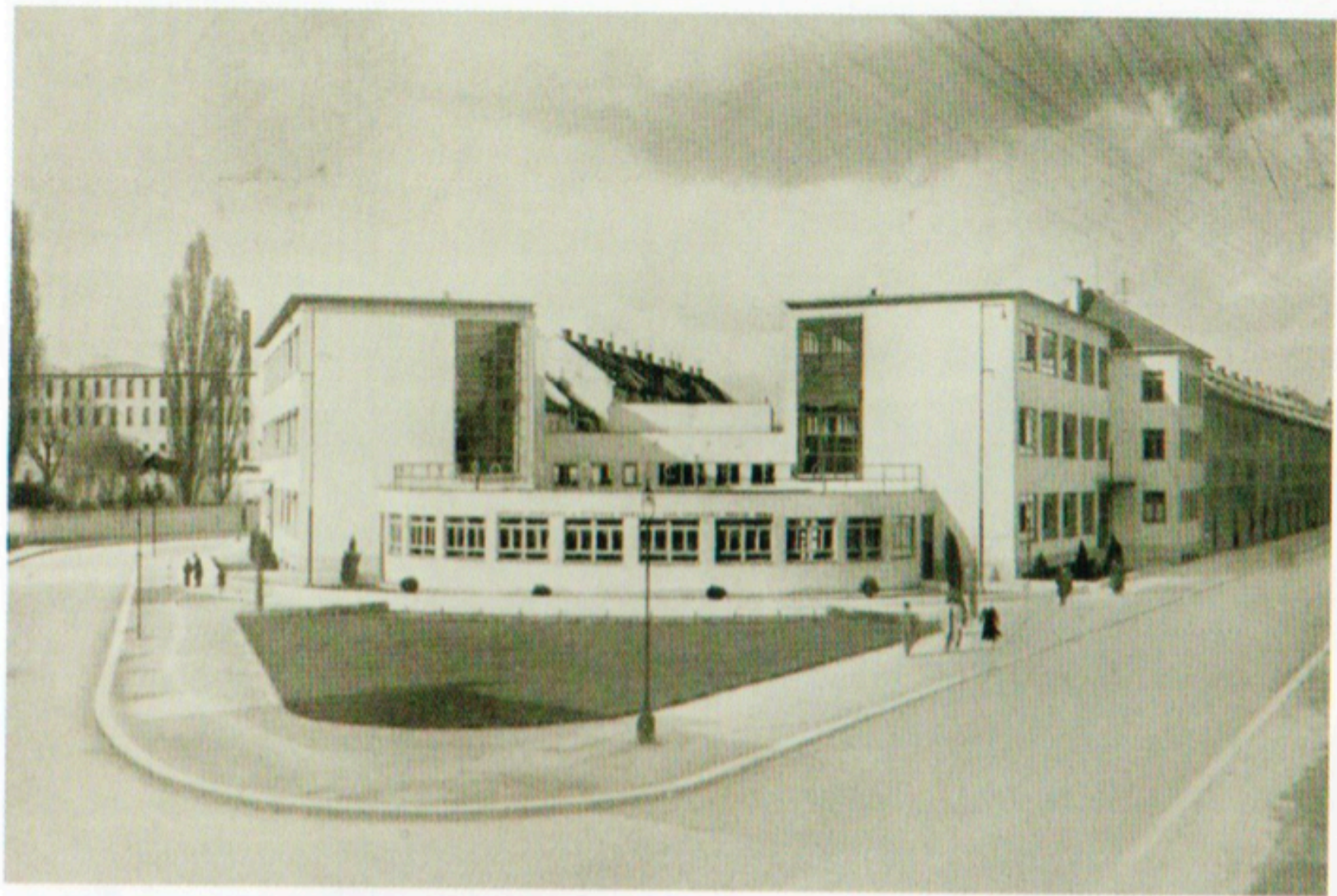
Dnes již neexistující objekt dvoutřídní školy, v níž vyučoval a žil Jakub Jan Ryba.

Foto: Podbrdské muzeum Rožmitál pod Třemšínem (kresba Miroslav Hásek).

- **Humanizace školy a vzdělávání jako reakce na předchozí „rákoskovou školu“**
- **Reformní pedagogické hnutí, Nová výchova, pedagogický pragmatismus**
- **Obrat k dítěti – víra v dítě, v jeho tvořivé síly a tvořivost – svoboda a odpovědnost**
- **Aktivní činná škola, projektová výuka, učení objevováním, samoučení**
- **Vynalézá se moderní didaktika**

Brno-Židenice (ul. Kuldova), Tyršova pokusná škola z roku 1932, ar-

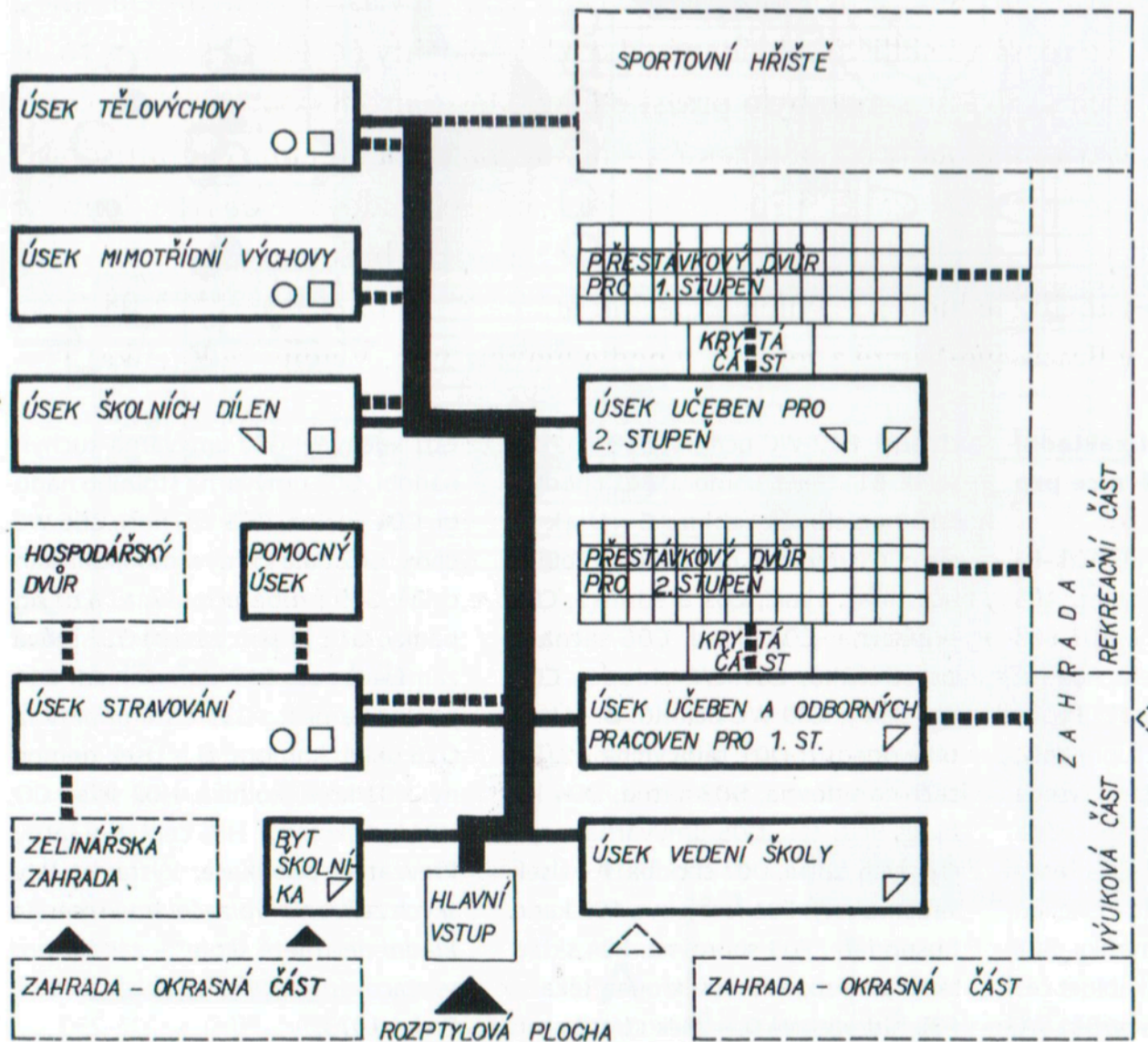

Školní čtvrť

- **Popření výdobytku humanizované, svobodné, aktivní školy z období reformní pedagogiky**
- **Obrat k autoritativnosti, poslušnosti a jednomu světonázoru, omezování autonomie v myšlení a jednání lidí ve škole**
- **Škola jako služebná totalitní ideologie – výchova a vzdělávání jako indoktrinace**
- **Úprava cílů a obsahů vzdělávání i výukových praktik (symboly a rituály ve jménu ideologie)**

Architektonická vizualizace školy doplňující typové plány škol.

Převzato z publikace: Výstavba školských zařízení. Typizační směrnice „Základní devítileté školy“ – zásady pro vypracování projektové dokumentace, Praha 1973.

Provozní schéma základní devítileté školy.

Legenda: Úseky se shodným znakem \bigcirc ∇ \square ∇ jsou vhodné pro slučování do společného objektu. Nekryté komunikace jsou značeny přerušovaně. Převzato z publikace: Výstavba školských zařízení. Typizační směrnice „Základní devítileté školy“ – zásady pro vypracování projektové dokumentace, Praha 1973.

- **Antiautoritativní naladění jako reakce na období před 1989**
- **Vnitřní proměna školy přispěním angažovaných učitelů**
- **Alternativní školy – návaznost na přerušenu tradici reformní pedagogiky a nové tvořivé přístupy k rozvoji školy**
- **Kobercová „reforma“, proměny uspořádání třídy, počítače a tablety do škol, otevírání školy**

Školský systém – struktura a řízení

...u hodináře

Byl jeden muž a ten muž šel k hodináři.

Položil na stůl dvě hodinové ručičky a říká:

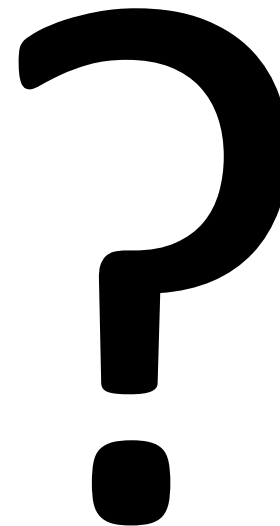
„Mistře, tyto ručičky neukazují na mých hodinách správný čas. Prosím, oprav je.“

Hodinář na to odpoví:

„Ty ručičky, pane, nemohu opravit, musíš přinést celé hodiny.“

Muž však netušil, co měl hodinář na mysli – hodiny byly přece v pořádku, jen ručičky šly špatně“.

(Fend, 2008, s. 12 citující neznámého autora)

Potřeba pohledu na systém

Chceme-li kompetentně zlepšovat, či napravovat dílčí části systému, neobejdeme se bez porozumění systému jako celku.

„Kdo nerozumí systému, má sklon vidět problémy v povrchových fenoménech a hledat řešení v operaci s těmito povrchovými fenomény. Teprve porozumíme-li systému, můžeme napravit jeho chybné fungování“

(Fend, 2008, s. 12).

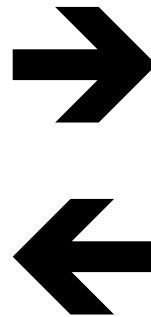
...ale nejsou hodiny jako hodiny...

**politický
system**

**ekonomický
system**

**vzdělávací
system**

Vzdělávací systém

Proč pojem „systém“?

- vyjadřuje řád, systematicčnost, provázanost
- systém jako strukturovaný celek, v němž jsou jednotlivé části ve vzájemných vazbách.

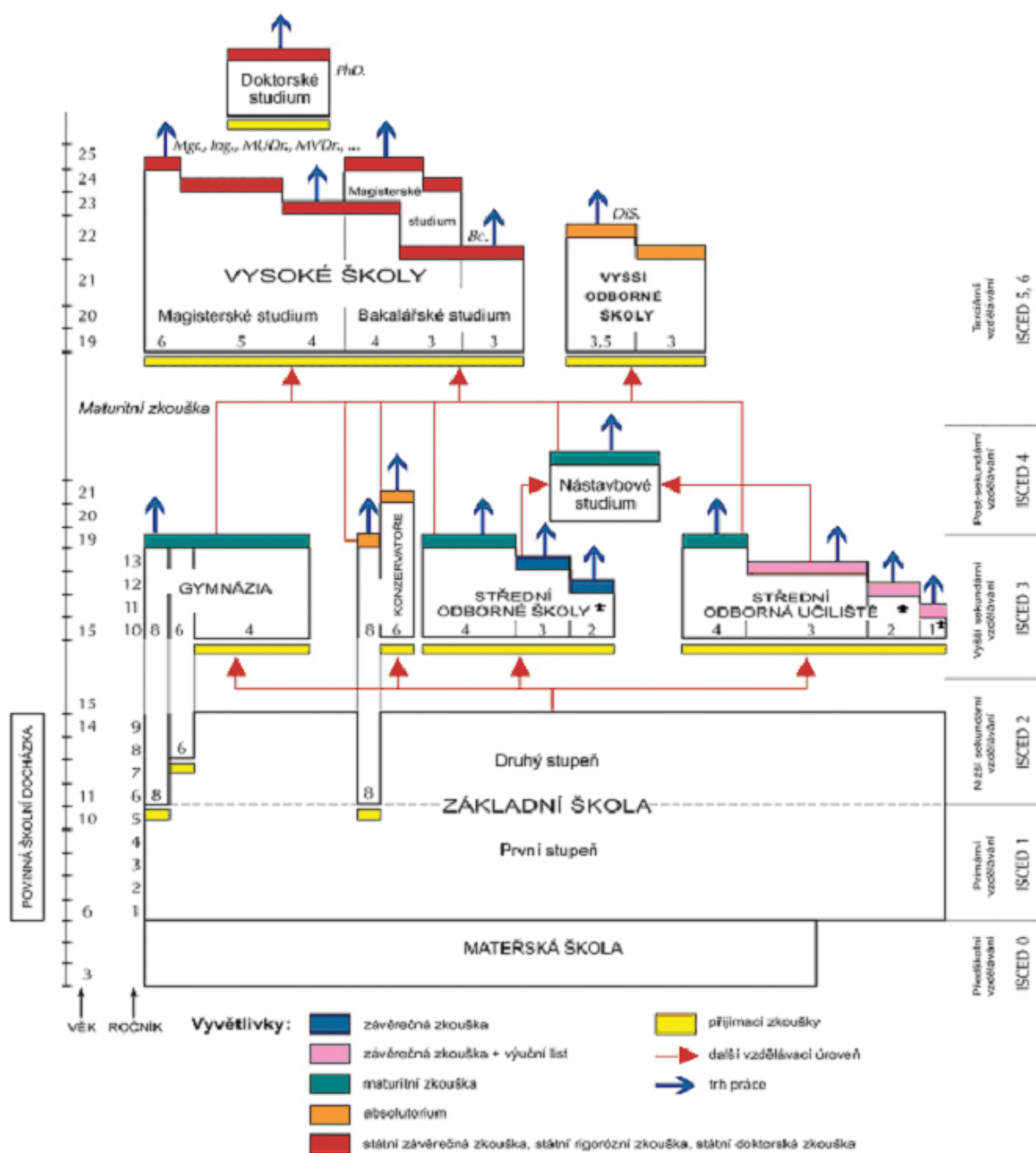
Řízení vzdělávacího systému – vzdělávací politika a správa

Vzdělávací systém

- Soubor všech škol, školských zařízení a jiných vzdělávacích institucí.
- Představuje systém, protože má ustálenou strukturu, regulované fungování a vztah s jinými systémy společnosti.

Strukturu vzdělávacího systému tvoří:

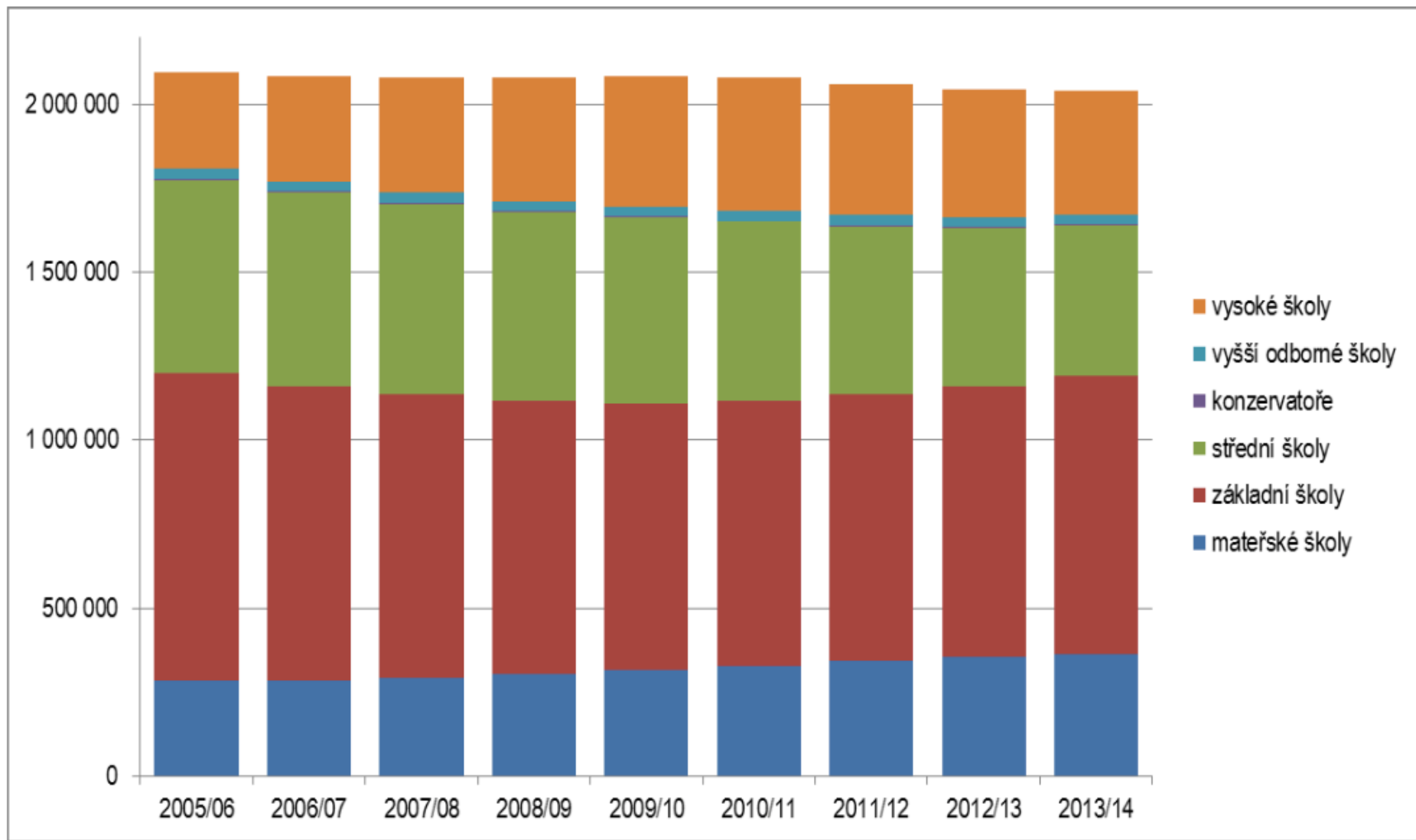
- školská soustava
- mimoškolní vzdělávací instituce (kurzy, školení)
- kulturní a osvětové instituce (knihovny, muzea)
- (někdy též působení masových médií).

Pozn.: * Krátké vzdělávací programy (jednoleté a některé dvouleté) na středních odborných školách a středních odborných učilištích patří k úrovni ISCED 2C.

	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16
1. stupeň					
Počet škol	4 089	4 074	4 074	4 085	4 098
Počet tříd	25 277	25 187	25 764	26 663	27 465
Počet žáků	474 327	488 106	505 983	529 604	551 428
Počet učitelů (přepočtení na plné úvazky)	28 114,6	28 374,9	29 025,1	29 888,3	30 829,0
2. stupeň					
Počet škol	2 738	2 718	2 705	2 707	2 710
Počet tříd	16 828	16 552	16 570	16 596	16 626
Počet žáků	320 315	319 844	321 671	324 533	328 823
Počet učitelů (přepočtení na plné úvazky)	29 700,2	29 294,0	29 244,0	29 240,4	29 391,7
ZŠ celkem					
Počet škol	4 111	4 095	4 095	4 106	4 115
Počet tříd	42 105	41 739	42 334	43 259	44 091
Počet žáků	794 642	807 950	827 654	854 137	880 251
Počet učitelů (přepočtení na plné úvazky)	57 814,8	57 668,9	58 269,1	59 128,7	60 220,7

Obrázek 2: Výkony vzdělávací soustavy – počty dětí, žáků a studentů

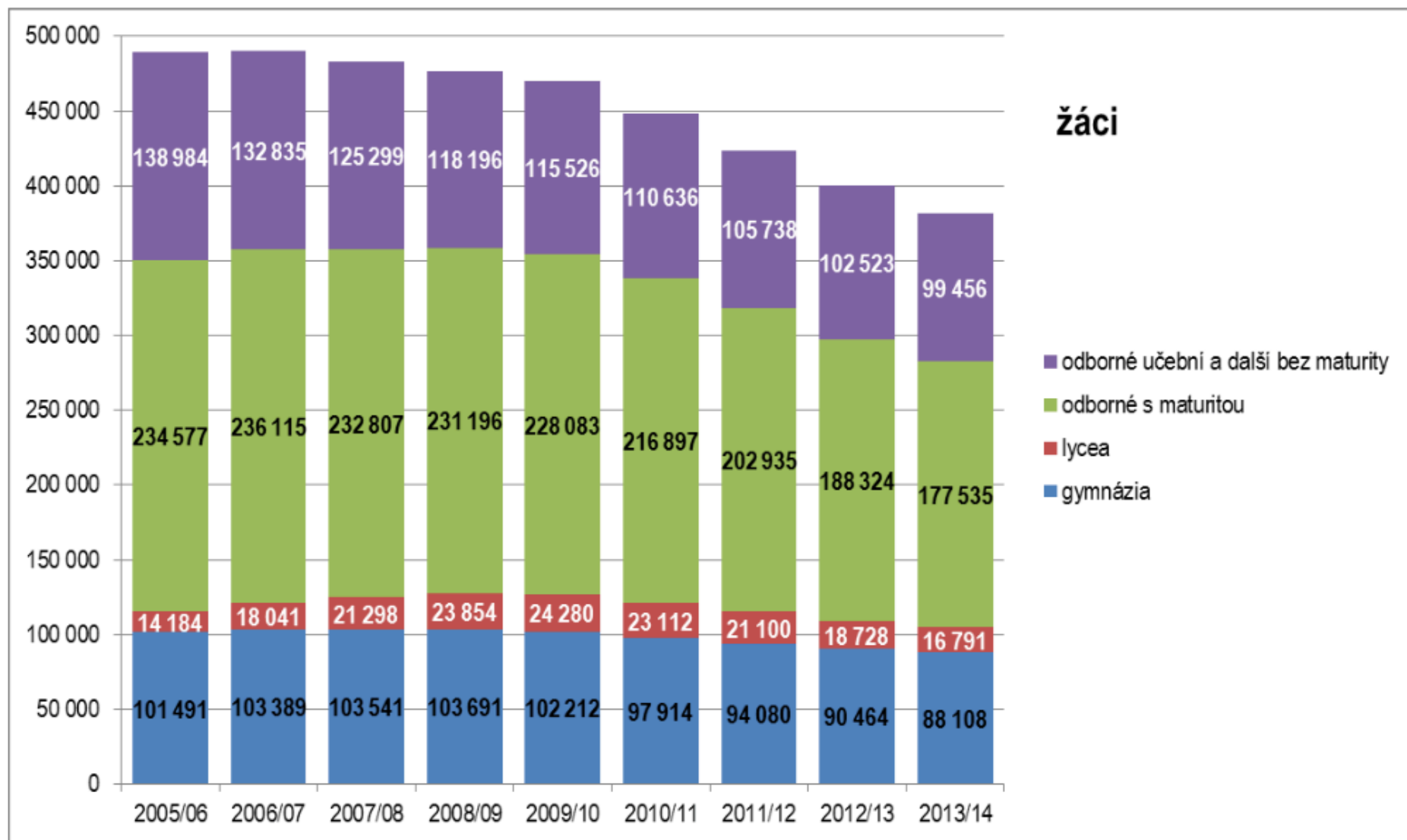
Zdroj: MŠMT

Tabulka 1: Výkony vzdělávací soustavy – počty dětí, žáků a studentů

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
mateřské školy	282 183	285 419	291 194	301 620	314 008	328 612	342 521	354 340	363 568
základní školy	916 575	876 513	844 863	816 015	794 459	789 486	794 642	807 950	827 654
střední školy	577 605	576 585	569 267	564 326	556 260	532 918	501 220	470 754	448 792
konzervatoře	3 495	3 534	3 606	3 535	3 435	3 560	3 557	3 655	3 690
vyšší odborné školy	28 792	27 650	28 774	28 027	28 749	29 800	29 335	28 980	28 332
vysoké školy	289 472	316 176	343 938	368 052	389 006	395 992	392 099	381 047	368 304

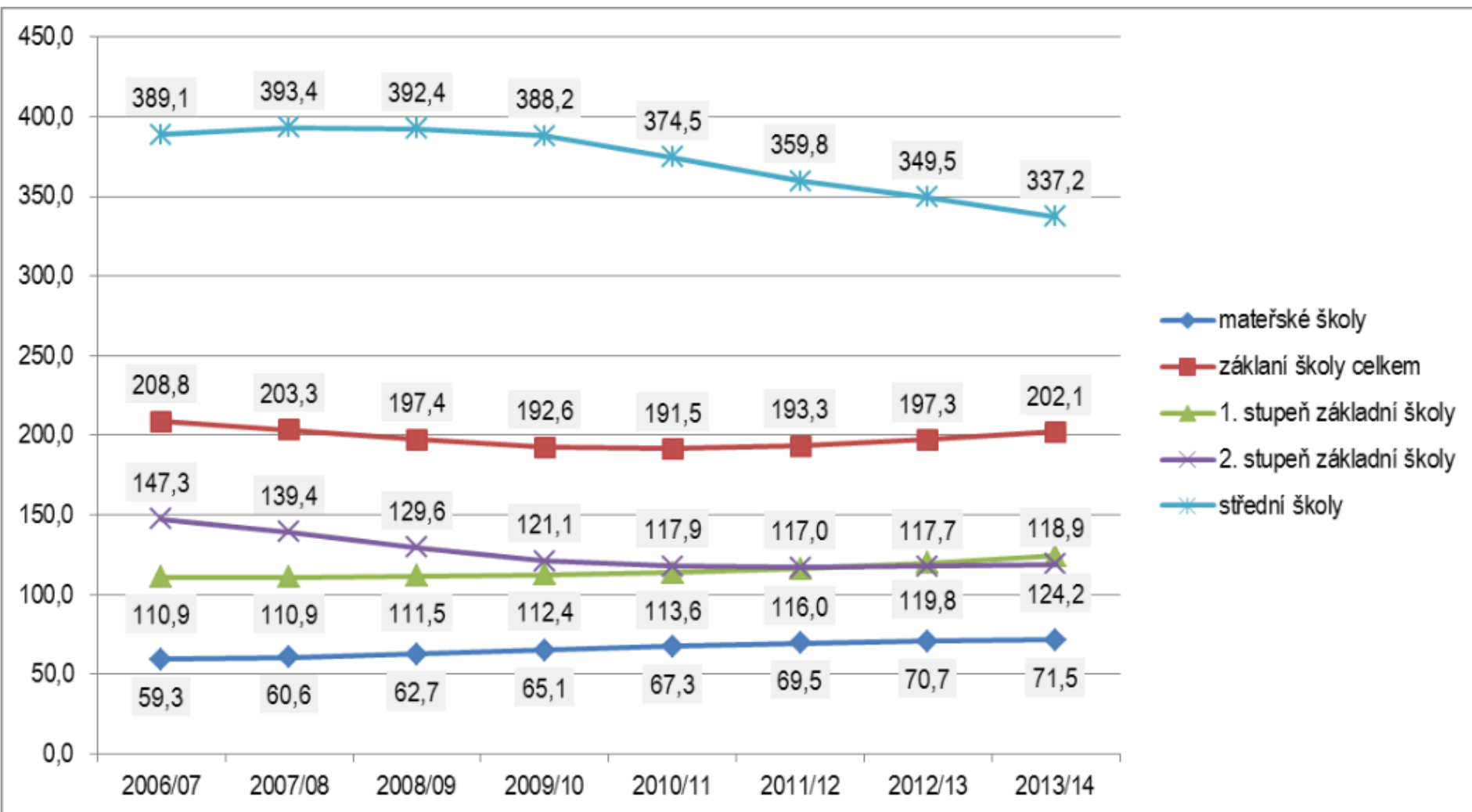
Zdroj: MŠMT

Obrázek 4: Struktura žáků středních škol (bez žáků plnících povinnou školní docházku studiu)

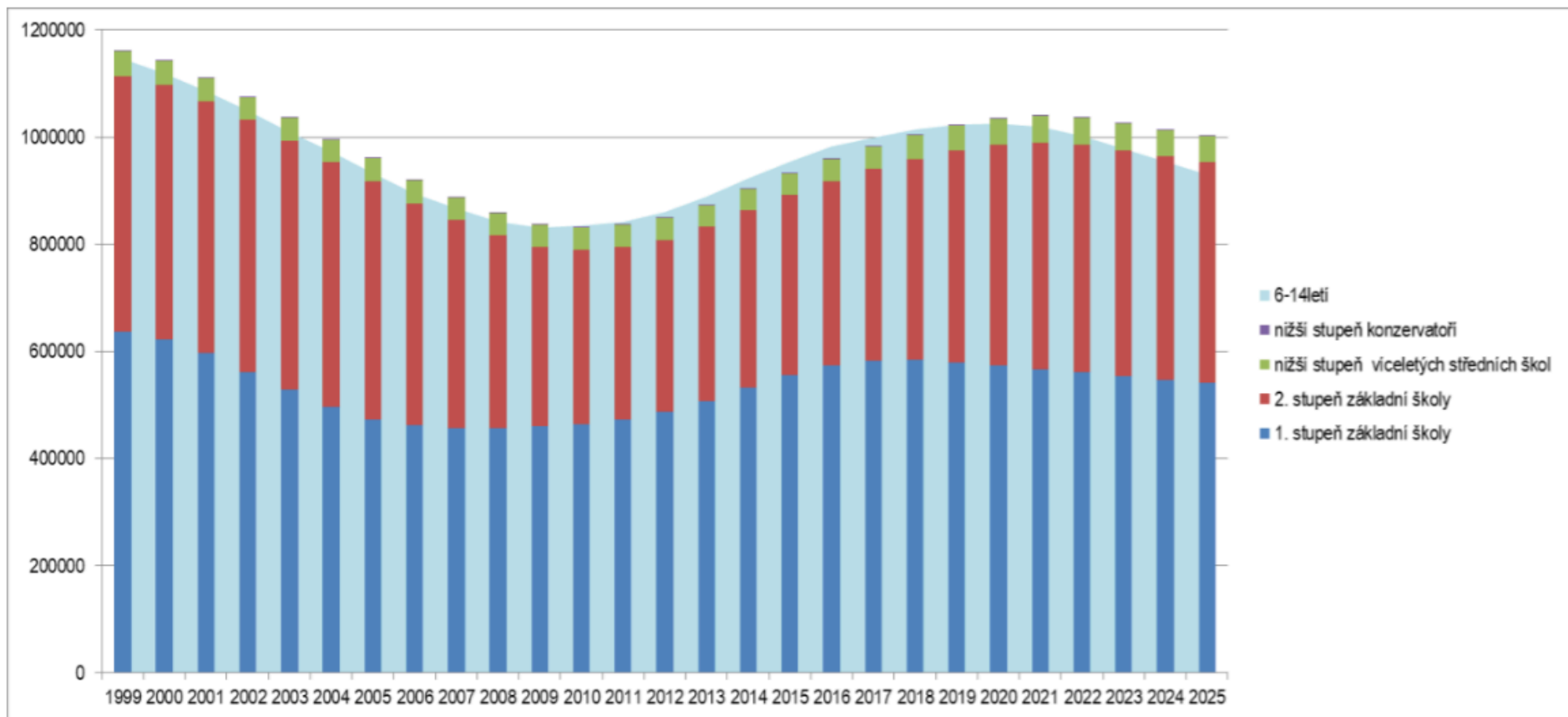

Zdroj: MŠMT

Obrázek 7: Průměrný počet žáků na školu

Obrázek 9: Projekce počtu žáků základního vzdělávání

Statistická ročenka školství - výkonové ukazatele - zvolte požadovaný školní rok

Rok: 2015/2016

Kapitola: C Základní vzdělávání

Tabulka: x C1.12 Základní vzdělávání – učitelé (počet, přepočtení na plně zaměstnané), r

C1.12 Základní vzdělávání – učitelé (počet, přepočtení na plně zaměstnané), nadúvazky – podle zřizovatele a stupně ZŠ

Zřizovatel / Stupeň školy		Počet učitelů v ZŠ		Přepočtení na plně zaměstnané					
		celkem	z toho ženy	základní vzdělávání celkem			z toho ve třídách pro žáky se SVP		
				celkem	z toho		celkem	z toho	
					ženy	bez kvalifikace		ženy	se spec. ped. kvalif.
Celkem		71109	59684	60220,7	50876,5	3423,4	5351,8	4561,1	4330
	MŠMT	465	326	377,9	264,6	49,3	377,9	262,9	315,1
	Obec	64449	54184	54803	46334,5	2915,8	1245	1080,1	833,9
	Kraj	3945	3395	3412,8	2944	334,9	3374,5	2911,4	2900,3
	Jiný resort	0	0	0	0	0	0	0	0
	Privátní sektor	1494	1181	1084,1	880,3	86,3	252,2	215,2	196,6
	Církev	756	598	542,9	453,1	37,1	102,2	91,5	84,1
1. stupeň		36337	33528	30829	29002,8	1933,3	2282,5	2182,8	1961,6
	MŠMT	143	129	117,7	107,2	11,1	117,7	107,2	106,4
	Obec	33223	30710	28250,6	26611,9	1704,1	538,7	520,5	442,7
	Kraj	1710	1613	1486,2	1423,8	126,1	1459,2	1399,6	1280,7
	Jiný resort	0	0	0	0	0	0	0	0
	Privátní sektor	918	769	702,7	604,5	61,6	120,3	112,9	95,7
	Církev	343	307	271,8	255,4	30,4	46,6	42,6	36,1
2. stupeň		34772	26156	29391,7	21873,7	1490,1	3069,3	2378,3	2368,4
	MŠMT	322	197	260,2	157,4	38,2	260,2	155,7	208,7
	Obec	31226	23474	26552,4	19722,6	1211,7	706,3	559,6	391,2
	Kraj	2235	1782	1926,6	1520,2	208,8	1915,3	1511,8	1619,6
	Jiný resort	0	0	0	0	0	0	0	0
	Privátní sektor	576	412	381,4	275,8	24,7	131,9	102,3	100,9
	Církev	413	291	271,1	197,7	6,7	55,6	48,9	48

Koncipování a řízení vzdělávacích systémů

	Makroúroveň:
	Mezoúrověň:
	Mikroúroveň:

Systemový pohled na vzdělávání

Makroúroveň:

Mezourověň:

Mikroúroveň:

Systemový pohled na vzdělávání

Makroúroveň: úroveň vzdělávací politiky

Vzdělávací systém jako celek.
Jak funguje vzdělávací systém?

Mezoúrověň: úroveň školy

Vztahuje se na instituci a organizaci školy.
Jak funguje škola?

Mikroúroveň: úroveň výuky

Vztahuje se na výuku.
Jak funguje učení a vyučování?

Makroúroveň: úroveň vzdělávací politiky

Vzdělávací systém jako celek.
Jak funguje vzdělávací systém?

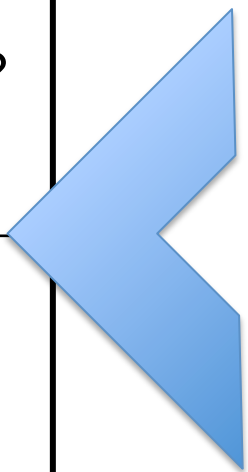
Mezoúrověň: úroveň školy

Vztahuje se na instituci a
organizaci školy.
Jak funguje škola?

Mikroúroveň: úroveň výuky

Vztahuje se na výuku.
Jak funguje učení a vyučování?

?

?

Makroúroveň: úroveň vzdělávací politiky

Vzdělávací systém jako celek.
Jak funguje vzdělávací systém?

Mezoúrověň: úroveň školy

Vztahuje se na instituci a
organizaci školy.
Jak funguje škola?

Mikroúroveň: úroveň výuky

Vztahuje se na výuku.
Jak funguje učení a vyučování?

vzdělávací
správa

žák

Rovina jednání: vzdělávací politika

Kontext jednání 1

- společenské kontexty a kulturní tradice

Kontext jednání 2

- politické mocenské síly
- základy pro rozhodování

Formy jednání

- diskursy ohledně vymezování cílů a přiměřenosti prostředků
- politické rozhodovací procesy

Výsledky jednání

- politická rozhodnutí
- zákony a nařízení
- personální a věcné zajištění
- nařízení ohledně vzdělávání personálu

Rovina jednání: vzdělávací správa

Kontext jednání 1

- zákonné předpisy

Kontext jednání 2

- požadavky ohledně zajištění škol
- oprávnění rozhodovat
- filozofie administrativy: spravovat nebo utvářet

Formy jednání

Aplikace politických rozhodnutí

- přiřazení učitelů
- přiřazení zdrojů
- dohled a kontrola
- regulace výkonu
- vývoj programů

Výsledky jednání

- zákony a nařízení
- zajištění učitelů
- zdroje zřizovatelů
- organizační modely

Rovina jednání: škola

Kontext jednání 1

Nařízení ohledně regulace a zdrojů správy

Kontext jednání 2

Školní kontext jednání

- kontext učitelstva
- kontext žactva

Formy jednání

- realizační formy vedení
- makroorganizace výuky v prostoru a čase
- formy kolegiálního utváření školy
- zajišťování kvality

Výsledky jednání

- plány hodin
- rozdělení úvazků
- školně interní regulace
- grémia pro řešení problémů
- kultura školy

Rovina jednání: vyučování a výuka

Kontext jednání 1

- právní předpisy
- kurikulární dokumenty
- požadavky na zkoušení
- dohody na úrovni školy

Kontext jednání 2

- charakteristiky školní třídy
- očekávání rodičů
- vlastní odolnost vůči zátěži

Formy jednání

- příprava na výuku
- vyučování
- řízení třídy
- výchova
- řešení konfliktů
- hodnocení a posuzování

Výsledky jednání

- realizované vyučovací hodiny
- ohodnocené práce
- stupeň disciplíny ve třídě

Rovina jednání: žáci

Kontext jednání 1

- očekávání školy
- jednání učitelů
- nabízené obsahy
- zkoušky
- spolužáci a očekávání ve třídě
- očekávání rodičů

Kontext jednání 2

- vnitřní prostředí
- schopnosti
- zájmy a motivace

Formy jednání

- učení a práce
- sociální chování ve škole (např. násilí, agresivita, prosociálnost)

Výsledky jednání

- výkony a kompetence
- osobnostní charakteristiky (sociální kompetence, já-kompetence, metodická kompetence)
- postoje vůči škole

Vývoj vzdělávací politiky v ČR po 1989

	90. léta	Přelom milénia	2012–2020
Koncepční, strategické, legislativní dokumenty vzdělávací politiky (VP)	1994: Kvalita a odpovědnost – program rozvoje vzdělávací soustavy 1999: České vzdělávání a Evropa: strategie rozvoje lidských zdrojů v ČR při vstupu do EU	2001: Bílá kniha 2004: Novelty školského zákona a zákona o pedagogických pracovnících	Strategie 2020 Dílčí novelizace školského zákona
Podkladové a analytické materiály pro VP	Zprávy OECD Výroční zprávy MŠMT Zelená kniha	Vyhodnocení Bílé knihy	Vyhodnocení S2020
Nástroje komunikace záměrů VP s veřejností	Výzva pro 10 miliónů	Česko mluví o vzdělávání	
Témata VP	<ul style="list-style-type: none"> • Deideologizace a humanizace školy (vnitřní reforma školy) • Vytvoření podmínek pro širší přístup ke vzdělávání • Evropská dimenze ve vzdělávání 	<ul style="list-style-type: none"> • Realizace celoživotního učení pro všechny • Přizpůsobování vzdělávacích a studijních programů potřebám života ve společnosti znalostí • Monitorování a hodnocení kvality a efektivity vzdělávání • Podpora vnitřní proměny a otevřenosti vzdělávacích institucí • Proměna role a profesní perspektivy pedagogických a akademických pracovníků • Přejít od centralizovaného řízení k odpovědnému spolurozhodování 	<ul style="list-style-type: none"> • Snižovat nerovnosti ve vzdělávání • Podporovat kvalitní výuku a učitele jako její klíčový předpoklad • Odpovědně a efektivně řídit vzdělávací systém